

**Türkiye'de
Kürtçe (ile)
Dil ve Eğitimin
Durumu**

DİLSEL VE KÜLTÜREL HAKLARI İZLEME

Türkiye’de Kürtçe (ile) Dil ve Eğitimin Durumu

Ömer FİDAN

Diyarbakır, Eylül - Ekim 2020

DİLSEL VE KÜLTÜREL HAKLARI İZLEME

Türkiye’de Kürtçe (ile) Dil ve Eğitimin Durumu

Diyarbakır, Eylül - Ekim 2020

Yazar:

Ömer Fidan

Editör:

Ulaş Güldiken

Mijanpaj:

Zafer Tüzün

Tora Ziman û Çanda Kurdî

Diclekent Mah. Selahattin Eyyubi Bul. Altın-4 Sitesi C Blok Altı No:53/E
Kayapınar - Diyarbakır

Web: www.torakurdi.org
E-mail: info@torakurdi.org
Tel: 0549 660 22 21

Bu rapor Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu rapor içeriğinden yalnızca Önce Çocuklar Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İçindekiler

<i>Özet</i>	6
<i>Giriş</i>	7
Amaç ve Yöntem	8
Dil ve Eğitimin Önemi	9
Kürt Dili ve Kürtçe Eğitimin Temel Sorunları	10
Dilsel Hakların Yok Sayılmasına Birkaç Örnek	15
Çözüm Önerileri	17
<i>Sonuç</i>	20

Özet

Elinizdeki bu rapor Kürtçe dil ve eğitim alanlarındaki dilsel ve kültürel hakların izlenmesi sonrasında hazırlanmıştır. Hayatın diğer bütün alanlarında olduğu gibi bu alanlarda da birçok hakkın çiğnendiği gözlemlenmiş ve bu hakların yok sayılmasıyla bu alanlardaki çalışmaların her geçen gün biraz daha fazla risk altına girdiği görülmüştür. Bu alanlarda uzun yıllardır hem bireysel olarak hem de sivil toplum örgütlerinin çatısı altında çalışmalarını sürdüren işinin ehli birçok kişi ile yapılan toplantılar, görüşmeler ve yazılı röportajlar sonucunda bu rapor hazırlandı. Her ne kadar bu alanlardaki sorun ve engellerin büyük bir bölümü egemenlerin politika, tutum ve duruşlarından kaynaklanıyorsa da, bu alanlarda çalışma yürüten kişi ve kurumların az olması, aralarındaki ilişkilerin zayıf olması, yaptıkları çalışmaları halkın tümüne ulaştıramamaları gibi sebeplerden dolayı bu alandaki sorunlar her geçen gün çığ gibi büyümekte, bu alanda çalışma yürüten gayretkeşlerin yükü her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bu sorun ve engeller ancak ve ancak yaygın bir eğitimin dilin ve kültürün korunması için birincil koşul olduğu bilinciyle, halkın desteği ve talepleriyle hep birlikte yapılacak tespitler, raporlamalar, çalışmalar sonucunda ortadan kaldırılabirler.

Giriş¹

UNESCO, her çocuğun üç dille eğitim alma yeterliliğine sahip olduğunu ve üç dille eğitim alması gerektiğini önkabulle; her çocuğun anadili, yaşadığı bölgenin dili ve uluslararası kullanılan bir dil olacak şekilde üç dil öğrenebileceği bir eğitim sistemini öneriyor ve destekliyor. Türkiye, UNESCO’nun 1999 yılında aldığı bu kararının aksine, tek dilli ve tek kültürlü eğitimde ısrarını sürdürüyor. Türkiye’de uygulanan bu formal eğitim anlayışı, Türk olmayan çocukları ya mevcut sistem dışına çıkarmakta ya da anadili ve kültüründen koparmakta ve nihayetinde asimile etmektedir. Her ne kadar başta UNESCO’nun yaptığı araştırmalar olmak üzere, hemen hemen bütün bilimsel araştırmaların gösterdiği üzere, anadilinde eğitimin başarıya katkısı biliniyorsa da, Türkiye’deki formal eğitim, dillerin ve kültürlerin asimilasyonuna hizmet amaç ve motivasyonu ile ısrarla uygulanıyor. Her ne kadar 2004’ten bu yana Türkiye resmen Avrupa Birliği’nin aday ülke statüsüne kavuşmuş olsa ve kendisinden AB’nin anlaşma ve beyannameleriyle ilgili beklentilerini gerçekleştirmesi ya da desteklemesi bekleniyorsa da, Türkiye Kürtçeyi eğitim alanından uzak tutmadaki tutumunu ısrarla sürdürmekte, bu konuda adım atmamaktadır. 2019 Türkiye raporunda “Türkiye’nin, eğitim ve kültür konularının **bazı alanlarında hazırlıklıdır**”² gibi bir tespite rastlıyorsak da bu hazırlıkların hangi alanlarda yapıldığı ve hiçbir hazırlığın yapılmadığı alanlar hangileridir bilgisine ulaşamadığımız gibi, anadilinde eğitim ya da Kürtçe eğitime hiç değinilmiyor.

1 Genel olağanüstü koşullarda ve kısa bir sürede bu raporu hazırlayabilelim diye birçok kişi elini taşın altına koydu ve yardımcı oldular. Destekleri ve yardımları için başta Dr. Cuma Çiçek, Mehmet Ali Ertaş ve Rıza Polat olmak üzere bütün Kürtçe dil ve eğitim emekçi, gönüllü ve gayretkeşlerine tekrar ve daima şükranlarımı sunuyorum.

2 Avrupa Komisyonu, 2019 Türkiye Raporu (Bruksel: Avrupa Komisyonu, 29.05.2019)

Amaç ve Yöntem

Kürtleri kuşatan bu kargaşa ve mücadele ortamında, Kürt dili ve kültürünün içinde bulunduğu risklerin, bu alanlarla ilgili çalışmalarının var olan eksikliklerinin tesbiti, kayıt altına alınması ve çözüm yollarının bulunması amacıyla, Önce Çocuklar Derneği, Kürt Dili ve Kültürü Ağı ile işbirliği yaparak **Dilsel ve Kültürel Hakları İzleme Projesi** ile bir çaba içine girildi. Bu proje ile Kürt kamuoyu, Avrupa Birliği ve uluslararası kamuoyuna sunulmak üzere, dil haklarına dair altı tematik rapor hazırlanacak. Projenin amacı şudur ki;

- Kürtler arasında, kendi diline ve kültürüne sahip çıkma bilincini açığa çıkarma, toplumun bütün katmanlarına yayma;
- Anket, raporlama, odak grup toplantıları, atölye, seminer, konferans, alan araştırmaları gibi özgün ve tematik çalışmalarla sorun tesbiti yapma;
- Bu sorunların çözümü için yol ve yöntemler bulma ve uygulama;
- Küresel kamuoyunu Kürt dili ve kültürünün karşı karşıya bulunduğu tehlikelerden haberdar etme;
- Dil ve kültür alanında kabul edilmiş anlaşmalar ve beyannameler çerçevesinde dil ve kültür haklarının meşru mücadelesine öncülük etme;
- Kürt halkının bu meşru davasını hayata geçirmede mezkur tarafların desteğini alma, bu davayı sahiplenmelerini sağlama ve elbette Kürt halkının **Dil ve Kültür Hafızasına** mütevazı bir katkıda bulunma.

Bu amaçla birçok çalışma yapılmış ve halen yapılmakta. Şimdiye değin geniş çaplı iki rapor ile yapılan bazı çalışmalar kamuoyu ile paylaşıldı.³ Şu an elinizde bulunan rapor da bu zincirin üçüncü halkasıdır. Türkiye’de dil ve eğitim alanlarında var olan insan hakları ihlallerinin izlenmesi, raporlanması, bu işin takibini yapması gereken ulusal ve uluslararası kurumlara görevlerinin hatırlatılması, alansal anlamda bir birikimin ve çalışma metodunun belirlenmesi için bu rapor hazırlanmıştır. Bu rapor, bu alanlarda uzman kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen iki odak grup toplantısı, sahada yapılan araştırmalar ve yüzyüze yapılan görüşmeler sonucunda oluşturuldu. Bu odak grup toplantıları Covid-19 pandemisi nedeniyle internet ortamında gerçekleştirildiler. Toplantılar öncesinde katılımcılar toplantıların gündemi hakkında yazılı olarak bilgilendirildiler.

3 Omer Fidan, *Kültürün Temel Ögesi Olarak Anadili ve Kullanımı* (Diyarbakır: Önce Çocuklar Derneği, 2020); Omer Fidan, *Kürt Dili ve Kültürü Ağının Anketinin Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Önce Çocuklar Derneği, 2020)

Bu toplantılara toplamda 26 kişi katıldı.⁴ Toplantılara katılan katılımcılar, uzun zamandır dil ve eğitim alanlarında gerek bireysel olarak, gerek vakıf, dernek, enstitü veya üniversite gibi kurum ve kuruluşların çatısı altında çalışmalarını yürüten liyakat sahibi kişilerdi.

Her ne kadar şimdiye değin dil ve eğitim alanlarında birçok çalışma yapılmış, kurum ve kuruluş açılmış, çeşitli buluşmalar organize edilmişse de bu kurumların derleme ve arşivleme birimleri veya herhangi bir derleme arşivleme kurumu yok ve dolayısıyla alansal çalışmaların kayıt altına alındığı derli toplu bir **Hafıza Merkezi** yok. Şimdiye değin harcanan bunca emek, çaba ve fedakarlığa rağmen dil ve eğitim alanlarında buğulu bir geçmiş, net bir muğlaklık var. Kolektif ve canlı bir hafıza bu gibi toplantılar, yaşanmışlıklar ve deneyimlerin karşılıklı olarak paylaşılması ile oluşturulabilir. Yine bu gibi çalışma ve raporlamalarla saklı tarih bütün dünyanın gözleri önüne serilebilir.

Dil ve Eğitimin Önemi

Dil felsefesine birçok değerli katkıları bulunan Viyanalı filozof **Ludwig Wittgenstein** (1889 - 1951) demiş ki “Dilimin sınırı dünyanın sınırındır. Dilin anlam zenginliği ve anlam derinliği gelişmedikçe o dil ile yapılan iş sayısı sınırlı kalacaktır.” Yani bir dildeki bilinen kelime ve kavram sayısı ne kadar çoksa, kullanılan cümle tipleri ne kadar çeşitli ve zenginse, düşünce gücü o kadar kudretlidir, konuşma ve yazma kabiliyeti o kadar geniş ve kuvvetlidir. Wittgenstein **Tractatus Logico - Philosophicus** (1921) adlı eserinin önsözünde diyor ki “Tüm felsefi problemler dil araştırmaları ile çözüme ulaştırılabilir.”

1948 yılının Aralık ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda, **Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme** (*The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*) kabul ediliyor. 1951 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren bu sözleşme şimdiye değin 140 ülke tarafından kabul edilmiş. Bu sözleşmede ‘Soykırım’ kavramı resmi olarak tanımlanıyor. Yine bu sözleşmede ‘Dilkırımı’ yani ‘Dil Katliamı’ (*Linguicide, Linguistic Genocide*) da şöyle tanımlanıyor: “Dilkırım, bir topluluğun kendi dilini günlük ilişkilerde, okullarda ya da yayıncılıkta ve yayımların dağıtımında kullanımını yasaklamaktır.” Skuttnabb-Kangas ve Phillipson da (1993) bu sözleşmedeki tanımlamayı esas alarak Kürt dilinin durumunu “Dilkırımı” olarak tanımlıyorlar.⁵

4 Birinci Toplantı: 18.06.2020, 14 kişinin katılımıyla, ZOOM uygulamasıyla; İkinci Toplantı: 15.16.08.2020, 12 kişinin katılımıyla, ZOOM uygulamasıyla.

5 Skuttnabb-Kangas, Tove&Phillipson, Robert, “Linguistic Human RightsfortheKurds,” *TheKurdish People -No Futurewithout Human Rights* içinde, Ed. Sertaş Bucak (Bremen: International Association for Human Rights in Kurdistan, 1993).

Her iki örneğe bakıldığında dilin önemi daha iyi anlaşılıyor. Bilindiği gibi beyni işgal etmenin ilk adımı, genetik kodların bozuma uğratılması, ‘kendi olmaktan’ uzaklaştırma ve ‘var olmak’ın yok edilmesi dil sömürüsüdür. Bu sömürü de en kolay ve en yaygın şekilde eğitim ile mümkündür ki, Türkiye’de uygulanan **formal eğitim** farklı kültürleri ve dilleri asimilasyon üzerine kurgulanmıştır. Bu kapandan çıkış, mazlumluktan kurtuluş ve ‘kendi’liğini ve ‘var’lığını korumak için Kürt halkı için dil ve eğitim çalışmaları her şeyden önce gelmelidir. Asimilasyona karşı yapılan çalışmalar ile dil ve kültürün korunması için sağlam bir temel atmanın yolu ivedilikle genel amaçların belirlenmesi, eğitim yönteminin oluşturulması gerekmektedir. Ve bu, ancak ve ancak bu minvaldeki çalışmalar ve çalıştaylarla mümkündür. Kısa bir sürede, yukarıda bahsedilen yol ve yöntemlerle yapılan çalışmalar sonucunda bu gibi çalışmaların yaygınlaştırılmasının öneminin açıkça görüldüğü gibi, bu kısa çalışmalarla aşağıda ayrıntılı bir şekilde verilen birçok belge ve bilgiye ulaşıldı. Bütün sorunların kaynağında aslında ülkenin genel politikalarının olmasıyla beraber, birçok sorun ve bariyerin olduğu gözlemlendi ve çözüm önerileri ortaya çıktı.

Kürt Dili ve Kürtçe Eğitimin Temel Sorunları

Şüphesiz bir kişi, grup veya kurum Kürtçe ve Kürtçe (ile) eğitim alanlarında çeşitli çalışmalar yapmak istediği zaman birçok sorun ile karşılaşır. Her ne kadar bu sorunların ekseriyeti sıkça değinileceği üzere egemenlerden kaynaklı ise de, bu kişi, grup ve kurumların kangrenleşen iç sorunları da bulunmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı, çıkış noktaları birbirine benzeyen ve birbirinden doğan bu sorunlar kısa sürede atılacak küçük adımlarla elde edilecek büyük dönüşümlerle aşılabirler. Örneğin Kürtçenin seçmeli ders olabileceği gibi bazı küçük adımlar anayasal düzenlemeler olmaksızın bazı bakanlıkların uygulamalarında yapacakları küçük değişikliklerle büyük farkındalıklar ve kazanımlar elde edilebilir.

Odak grup toplantılarının katılımcılarına göre Kürt dili ve kültürü önündeki en büyük engel resmi bir statünün olmamasıdır. Bu tesbit ünlü Alman filozof Martin Heidegger’in “Dil varlığın evidir” sözünü akla getiriyor ve birbirini takib eden sorular akla geliyor: Nasıl olur da milyonlarla ifade edilen⁶ bir halkın varlığının evi olmaz? Bu nasıl yok sayılabilir? Nasıl yok edilebilir? Bunun adı nedir?

6 Türkiye’deki Kürtlerin sayısı ile ilgili yapılmış resmi bir çalışma yoktur. KONDA’nın “KONDA Barometresi: Temalar (2014)” isimli raporuna göre Kürtlerin Türkiye nüfusuna oranı %16,5’dir. Akademisyen Mehrdad R. Izady ise “The Kurds: A Consider History and Fact Book (London: Taylor and Francis, 1992, s. 342)” isimli kitabında bu oranı %18,9 ile %24,1 olarak hesaplar. Bu rakamlara göre Türkiye’deki Kürtlerin sayısı 13 – 20 milyondur.

Halkın hizmetkârı olması gereken otoritenin bu bilinçli yok sayması bu ülkenin temel politikalarından biridir. Çünkü kendi varlığını Kürt halkının yokluğunda görüyor, en temel ve en büyük saldırılarını Kürt dili ve kültürüne yöneltiyor.

Bu da kendisiyle birlikte Kürt dili ve kültürünün sevenleri ve koruyucuları için başka bir sorunu getirmektedir; güvenlik sorunu. Kürt dili ve kültürünü koruma ve geliştirme çabası Türk devletinin varlığına yapılan en büyük kasıt/başkaldırı olarak görülmektedir. Böyle bir çaba içinde olanlar marjinalize ediliyor, kriminalize ediliyor ve hatta terörize ediliyorlar. Bütün eksiklik ve imkânsızlıklara rağmen yıllarca kendi öz çabaları ve öz güçleri ile zor bela ayakta kalabilen İstanbul Kürt Enstitüsü, Kurdi-Der, Kürt Yazarlar Derneği, Dicle Fırat Derneği gibi kurum ve kuruluşlar direkt “terörizm merkezi/ne olma/dönüşme” bahanesiyle bir çırpıda kriminalize edildiler, terörize edildiler ve Olağanüstü Hal kapsamında kapatıldılar. Bu geçen beş yıllık süre zarfında birçok farklı sebeple bu kurum ve kuruluşların birçok üye ve yöneticisine davalar açılmış ancak bu kurum ve kuruluşlara üye olmak veya yönetici olmak nedeniyle hiç kimseye ceza verilmemiştir.

Bu güvenlik/güvende olma sorunu Kürt dili ve kültürü alanlarında yapılan çalışmaların önünde çok önemli bir engeldir. Bu alanlara gönül verenleri önemli ölçüde soğutuyor, çalışmalarını yavaşlatıyor ve bir araya gelip önemli şeyler başarabilecek bir güç olmalarını engelliyor. Burada kişisel güvenliğin ne ölçüde önemli ve etkileyici olduğunu daha iyi kavrayabilecek iki yeni örnek verebiliriz: Kürtçe eğitim-öğretim yapan en önemli sivil toplum örgütlerinden biri Diyarbakır’da çalışmalarını yürüten Med-Der’dir. Açıkladıkları 6 aylık raporlarına⁷ (01.01.2020 - 01.07.2020) göre Covid-19 pandemisi nedeniyle sadece online kurslar açmışlar ve bu tarihler arasında, 13 ayrı sınıftan toplam 700 kişi kurslarını tamamlamış. Yine kısa bir süre önce İstanbul’da çalışmalarını yürüten Kürt Dili Araştırmaları Derneği’nin yayımladığı çalışma raporuna⁸ göre, internet üzerinden iki kurs dönemi başlatmışlar (Birinci dönemin başlama tarihi 15.04.2020 - İkinci dönemin başlama tarihi ise 01.06.2020). Birinci dönem kursları için toplam 1048 kişi başvurmuş ve bunlardan 895 kişi katıldıkları kursu başarılı bir şekilde bitirmiş. İkinci dönem kursları için ise toplam 2073 kişi başvurmuş ve bunların 1654’ü katıldıkları kursları başarı ile bitirmişler. Her iki sivil toplum örgütünün yayımlamış oldukları raporlarda en çok dikkati çeken şu ki; belirtilen rakamlardan çok daha fazla kişi onları aramış, onlarla iletişime geçmiş ve kurslara katılmak istediklerini belirtmişler. Ancak “Üniversite öğrencisiyim, duyulursa

⁷ Med-Der Çalışma Raporu, Hazırlayan: Med-Der yönetim kurulu adına, Mirad Bilgiç, Diyarbakır, Med-Der, 2020

⁸ Kürt Dili Araştırmaları Derneği Çalışma Raporu, Hazırlayan: Yönetim Kurulu adına Eyup Subaşı, İstanbul, Kürt Dili Araştırmaları Derneği, 2020.

üniversiteden uzaklaştırılabilirim/atılabilirim”, “İleride memur olmak istiyorum, bu kursa katılmış olmamın bilinmesi ileride sorun olabilir”, “Ailemde devlet memuru var, bu kursa geldiğimin bilinmesi onların memuriyeti için sorun teşkil edebilir” gibi sebeplerden ötürü isimlerinin ve telefonlarının kayıt altına alınmasını istememişler ve kendilerine e-mail gönderilmesini kabul etmemiş, bu ve benzeri nedenlerle kurslara katılmamışlar.

Korku ve endişenin hüküm sürdüğü böyle bir yerde, herhangi bir ilerlemenin olması kolay değildir. Bu durum üniversite ve okulları da etkiledi. Bilindiği üzere, birkaç yasa değişikliği sonrasında, 2012 yılında birkaç okulda ve 2013 yılı güz döneminde de her yerde haftada iki saat, 5’inci sınıftan sonra Kürtçenin seçmeli ders olarak tercih edilebileceği yasal düzenlemeler yapıldı. ‘İstmeden’ atılan bu adımdan sonra Milli Eğitim Bakanlığı’nın açıkladığı verilere göre 2013-2014 eğitim öğretim döneminde 53 bin, 2014-2015 eğitim öğretim döneminde 85 bin çocuk Kürtçe dersini tercih etmiştir. Öğrencilerin önüne konan birçok bariyer ve karşılaştıkları sorunlara rağmen, onbinlerce kişi Kürtçe dersi için başvuruda bulundu. Ancak artan bu talebe rağmen, Kürtçe Öğretmenleri İnsiyatifi’nin paylaştığı verilere⁹ göre; her ne kadar her yıl üniversitelerin Kürt Dili ve Edebiyatı bölümlerinden 100 kişi mezun olsa da, 2014 yılında 17; 2015 yılında 9; 2017 yılında 3; 2020 yılında ise sadece 2 Kürtçe öğretmeni atanmıştır. Bunlardan bazıları daha sonra Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) ihraç edilmişlerdir.

Böyle bir ortamda, bu bakış açısı ve zihniyet yüzünden maalesef Kürtçenin kullanıldığı alanlar her gün biraz daha azalmaktadır. Bir dilin kullanım alanlarının azalması, o dile duyulan ihtiyacın azalması anlamına gelir ve o dil ekonomik olarak da ‘değersiz’leşir. Eğer bir şeyin ekonomik bir ‘değer’i yoksa, o şeyin sahiplenilmesi azalır, o şey azalır ve yok olur. İki küçük örnek ile bir dil ve kültüre statü ve ekonomik değer verildiği zaman (ekonomik getirisi olduğu zaman) ne denli bir sahiplenmenin olacağını daha net bir şekilde açıklayabiliriz. 2011 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi’nde Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldıktan sonra, iki hafta içerisinde 3000’den fazla kişi Diyarbakır’daki Kurdi-Der Genel Merkezi’nin kurslarına başvurdu.¹⁰ Yine 2013 yılında kabul edilen 6411 sayılı kanun ile mahkemelerde anadilinde savunmaların yapılabilmesinin önü açıldı. Devlet hiçbir şekilde bu uygulamanın maddi yükümlülüğünü üstlenmedi, savcılık ve mahkemelerde yapılacak çevirinin ücretinin sanıklardan alınması gerektiğine hükmedildi. Buna rağmen, bu yasa değişik-

9 2020 yılının Ağustos ayında Kürtçe Öğretmenleri İnsiyatifi’nin sözcüsü M. Ay tarafından yapılan basın açıklaması.

10 Dönemin Kurdi-Der genel başkanı Remzi Azizoğlu ile yüzyüze yapılan görüşmeden.

liği ile Kürtçeden Türkçeye, Türkçeden Kürtçeye çeviri yapabilecek kişiler için bir ‘iş imkanı’ doğmuş oldu. Bununla birlikte bir hafta içerisinde, mahkemelerde çevirmenlik yapmak isteyen 2000’den fazla kişi Diyarbakır Adliye Sarayı’na başvurdu. Bu iki örnek ile de açık bir şekilde anlaşılacağı gibi bir dilin (yasal) bir statüsü ve ekonomik bir getirisi var ise o dile olan ilgi ve o dil üzerine yapılacak çalışmalar artacaktır.

Odak grup toplantısına katılanlara göre bu gibi dış güç kaynaklı ‘dışsal’ temel sorunların yanı sıra, dil ve eğitim alanlarındaki çalışmalarda birçok ‘içsel’ sorun da mevcuttur. Dil ve eğitim alanlarında çalışan kişi ve kurumların genel bir planlamasının olmaması başat bir sorundur. Yapılan çalışmalar el yordamıyla ve plansız bir şekilde yapılıyor. Hem kullanılan yöntemler, hem de kullanılan materyallere bakıldığında bir bütünün parçaları değil. Bu alanlardaki çalışmalarla elde edilebilecek sonuçlar genel çözüme kavuşma amaçlıdır, çok yönlü ve temel unsurlardır. Yapılan çalışmalar sonucunda bu alanlara gönül veren gayretkeşlerin ne zaman ve nasıl ana amaca ulaşacakları belirsizdir.

İçinde kısa ve uzun dönemde elde edilecek sonuçların olacağı genel ve güçlü bir planlama yapıldıktan sonra, bu planlama ve genel amaçlara uygun bir eğitim sistemi oluşturulmalı. Egemenlerin eğitim sisteminin kötü bir kopyası olan mevcut eğitim sistemiyle yapıcı ve temel sonuçların elde edilmesi çok da mümkün değildir. Yeni bir eğitim-öğretim modelinin önerilmesi/onaylanması için birçok veriye sahip olmak gereklidir. Her ne kadar hem aile içindeki eğitim-öğretimde, hem geleneksel medrese eğitim sisteminde hem de son yıllarda halk arasında yaygınlaşan modern eğitim-öğretim sisteminde birçok tecrübe edinilmişse de henüz ortak bir hafıza oluşmamıştır. Bu yüzden toplumsal tecrübeler arşivlenmemiş ve dil ve eğitim alanlarında çalışma yürüten Kürtlerin elindeki kullanışlı veriler çok azdır. Yine geniş kapsamlı saha çalışmaları da yapılmadığı için, toplumun gerçek durumunun anlaşılacağı ve değerlendirilebileceği veri yok denecek kadar azdır. Her ne kadar Kürt halkının maruz kaldığı geniş kapsamlı bir dilsel ve kültürel asimilasyondan bahsedilse de, kesin bilgi, veri ve istatistiklerin olmamasıyla kesin bir tespit ve teşhis yapmak mümkün değildir. İyi bir teşhis yapılmadan kökten bir tedavinin olmayacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Yine, yapılan kişisel ve kurumsal çalışmalar bazı grup veya siyasi partilerin gölgesinde kalmaktadır. Dil ve eğitim alanlarında çalışma yürüten kişi ve kurumların siyasi kimlikleri çoğu zaman bu alanlarda yaptıkları çalışmaların gündelik siyasetin gölgesinde yitip gitmesine sebep olmaktadır. Dilsel ve kültürel çalışmalar gündelik siyasetin gölgesinde kaldığı için, genel bir sahiplenme olmamaktadır. Yapılan çalışmalar sadece toplumun siyasal fikirleri birbirine yakın olan kesimleriyle sınırlı kal-

maktadır. Toplum bir bütün olarak dil ve eğitim konularında tasalanmazsa, genel bir sahiplenme olmazsa, güçlü bir birikim/hafıza, planlama ve sistemin olması çok da olası değildir. Katılımcılar bu konuda siyasi aktörlerin rolü ve durumuna dikkat çekiyorlar. Hali hazırda güçlü konumda olan parti ve siyasetçiler can-ı gönülden Kürt dilini ve kültürünü sahiplenmiyorlar; Kürt dili ve kültürünü koruyup güçlendirmeyi temel amaçlarından biri olarak görmüyorlar.

Her ne kadar dil ve kültür toplumun ‘malı’ ise de yapılan çalışmalar kurum ve kuruluşların üyeleri ve duvarları arasında sıkışıp kalmaktadır, toplumun çok küçük bir kesimi yapılan o çalışmardan haberdar olup katılabilmektedir. Aynı şekilde dil ve eğitim alanlarında çalışma yapan kurum ve kuruluşlar da sadece bazı büyük kent ve merkezlerde bulunmaktadır. Köy, kasaba, ilçe ve şehirlerin kenar mahallelerinde dil ve eğitim çalışmaları yapan kurum ve kuruluşlar bulunmamaktadır. Buralarda ikamet eden vatandaşlar var olan az ve aksak olanaklardan da faydalanmamaktadır. Örneğin; 1992 yılında kurulan ve kurumsal bir şekilde dil ve eğitim alanlarında çalışan ve bu konulardaki en önemli otorite olarak kabul edilen İstanbul Kürt Enstitüsü, 2015 yılında devlet tarafından kapatılıncaya kadar İstanbul’da çalışmalarını sürdürdü. Bizzat İstanbulda yaşayan bazı insanlar bile oraya varıp bir saat Kürtçe dersi görebilmek için günlerinin önemli bir bölümünü yollarda geçirmek zorundaydılar. Aynı durum halen İstanbul’da Kürt dili ve eğitimi üzerine çalışmalarını yürüten Kürt Dili Araştırmaları Derneği için de geçerlidir.

Yine Kürt nüfusuna göre az olmalarına rağmen, dil ve eğitim alanlarında çalışmalar yapan mevcut kişi ve kurumlar arasında da güçlü bir koordinasyon bulunmamaktadır. Çoğu zaman birbirlerinin güçlerinden ve çalışmalarından bihaberdirler, tecrübe alışverişinde noksandırlar. Bu ‘dağınık/dersiz topsuz’ çalışmalar dil ve kültür alanlarındaki tartışmaları ve çelişkileri alevlendirmektedir. Bu da şüphesiz önemli kırılmalara sebep olmakta; dillerine ilgi duymaya başlayan kişiler bu tartışma ve çelişkilerden dolayı dillerinden korkmakta, soğumakta ve uzaklaşmaktadır.

Birbirlerinin çalışmalarından uzak ve bihaber oldukları gibi; Kürt dili ve eğitimi üzerine çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşlar dünyanın farklı yerlerinde var olan tecrübe çalışmalardan da bihaberdir. Dünyanın farklı yerlerinde, bu alanlarda farklı birçok yaşanmışlık ve deneyim vardır. O deneyimlere ulaşmak eskiye nazaran çok daha kolaylaşmıştır. Ancak maalesef bu konudaki çabalar zayıf ve yetersizdir.

Yine yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı dil ve eğitim alanlarında yapılan çalışmalar fedakarlık ve gönüllülük esaslarına dayalı olarak yürütülmüş ve bu alanlarda bir ‘ekonomi’ oluşmamıştır. Güçlü bir ekonominin olmaması, özellikle

de şehirlerde dil ve eğitim konusunda çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu da mekan, materyal, kadro gibi sorunların artmasına sebep olmaktadır. Özellikle materyallerin az ve zayıf olması dili öğrenmek isteyenlerin bu konudaki gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bireysel ilgi ve kabiliyetlere uygun materyaller hazırlanmadığı için, büyük umutlarla Kürt dili ve eğitimi konularına merak salanlar kısa bir süre sonra soğumakta ve uzaklaşmaktadır. Dil eğitimi-öğretimi küçük yaşlarda başlamalıdır. Ancak maalesef var olan materyallerin çoğu büyüklere hitap etmektedir.

Genel ve yaygın bir eğitim-öğretim sisteminin yanı sıra, dil ile ilgili çalışmaların daha geniş alanlara yayılması ve dilde bir standardizasyonun elde edilmesi için basın en önemli etkenlerden biridir. Kürtlerin genel ve yaygın bir eğitim-öğretim sistemi yok ancak Kürtlerin herkesin her yerde ulaşabileceği güçlü bir basını var. Maalesef genel olarak Kürt basınında dil var olmanın temel yapı taşlarından biri olarak, amaç olarak değil de siyasi bir araç olarak görüldüğü için, Kürt basını bu önemli ‘görevi’ni ifa etmemektedir. Yine en önemli sorunlardan biri de Kürt basınına dilinin ağırlıklı olarak zayıf ve kırık bir çeviri dili olmasıdır. Bu da Kürt basınında zayıf ve kırık bir çeviri dilini hâkim kılmaktadır.

Dilsel Hakların Yok Sayılmasına Dair Birkaç Örnek

Maalesef gün geçmiyor ki basında bir şekilde Kürtçeye yönelik yeni bir saldırı haberi daha olmasın. Kürt illerinde nasıl ki vali ve kayyumlar eliyle her gün Kürtçe tabelalar indiriliyor ve sokak, cadde ve parkların isimleri değiştiriliyor ise, Türkiye’nin Türk nüfusunun yoğun olduğu diğer illerinde de, her gün farklı sebeplerle Kürtler ilginç yasaklamalara ve bazen de Kürtçe bir şarkı dinledikleri için sokaklarda, bazen de telefonda Kürtçe konuştukları için otobüs ve metrolarda çeşitli saldırılara maruz kalıyorlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin tutanaklarına Kürtçe sözcükler ‘xxxxxx’ diye kaydedilmektedir. Evlere yapılan baskınlarda bulunan, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın izniyle basılıp dağıtılan Kürtçe kitaplar ‘suç delili’ olarak adlandırılmakta ve kullanılmaktadır. Maalesef bu liste her geçen gün biraz daha uzamaktadır. Saldırıları için gösterilen mazeretler biraz daha basitleşmekte, insanlık dışı fiiller biraz daha yoğunlaşmaktadır. Burada, özellikle sosyal medya sayesinde, biraz da olsa gündemleşebilen birkaç örnek sunacağız:

01.06.2020: Ağrı’nın Patnos ilçesinden olan Barış Çakan (20) isimli genç, Kürtçe müzik dinlediği için, Ankara’nın Etimesgut ilçesindeki Alsancak mahallesinde saldırıya uğradı ve saat 22:30’da öldürüldü.¹¹

08.08.2020: Diyarbakır’ın Sur ilçesine bağlı Satya köyünde askerler imamın okuduğu Kürtçe Mevlit’i yarıda kesip “Mevlidi ya Türkçe ya da Arapça okuyacaksın” dedi.¹²

27.04.2020: Van’da bir öğretmen Covid-19 pandemisinden sonra öğrencilerin eğitimi için açılan EBA üzerinden Jiyan isimli öğrencisine ders ve faaliyet programını göndermek istedi. Ancak EBA Jiyan (Hayat) ismi için “Göndermek istediğiniz metinde uygunsuz veya yasaklı sözcük/ler bulunmaktadır, bu yüzden gönderemezsiniz” dedi. Uzun bir süre bu duruma bir anlam veremeyen öğretmen, bir süre sonra Jiyan isminin Kürtçe olduğu için kabul edilmediğini ve bu yüzden talebinin reddedildiğini anladı.¹³

26.02.2020: Eskişehir Cezaevi’ndeki açık görüşlerde Kürtçe konuşmanın yasaklandığı ve gardiyan ve polislerin birlikte koğuşları bastığı açıklandı. Aynı cezaevi idaresi gönderilen müzik notalarının “örgütsel şifreleme” olduğunu beyan edip yasakladı.¹⁴

21.02.2020: HDP’li 22 milletvekili 21 Şubat Dünya Anadili Günü vesilesiyle Meclise Türkçe, Kürtçe (Kurmancî - Kirmanckî), Arapça ve Süryanice önerge ve soru önergesi sundular. Ancak Meclis Dünya Anadili Günü’nde HDP’nin verdiği Kürtçe, Arapça ve Süryanice olan önerge ve soru önergelerini reddetti.¹⁵

29.01.2020: Diyarbakır Sağlık Platformu Kürtçe hizmet ile alakalı bir açıklama yapıp verilen sağlık hizmetlerinde dil haklarının çiğnendiğini ve Kürtçenin bir an önce sağlık alanında kullanılmasına izin verilmesi gerektiğini belirtti.¹⁶

11 <https://e-rojname.com/bs-kirmancki/86362/>

12 https://bakur.tv/esker-mewlida-kurdi-di-nivide-biri-yan-bi-tirki-yan-ji-bi-erebi-bixwine/?utm_source=divr.it&utm_medium=facebook

13 <https://dokuz8haber.net/gundem/eba-jiyan-ismini-kabul-etmedi/>

14 <http://mezopotamyaajansi22.com/kr/search/content/view/87168?page=38&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3?page=1&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3>

15 <http://mezopotamyaajansi22.com/kr/search/content/view/86694?page=40&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3?page=1&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3>

16 <http://mezopotamyaajansi22.com/kr/search/content/view/84102?page=45&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3?page=1&key=75b81b8ce9591da6152f43158584fac3>

13.01.2020: HDP’li Milletvekili Meral Daniş Beştaş İstanbul Havalimanı’nda 36 dil ve 80 diyalektin kullanıldığını, ancak Kürtçe çeviri hizmetinin verilmediğini beyan etti. Beştaş Kürtçenin burada olmaması konusunu Meclis gündemine taşıdı.¹⁷

15.10.2020: ‘*Bêrû* (Yüzsüz)’ isimli tiyatro oyunu, bütün biletleri satılmasına ve öngösterimi yapılmasına rağmen, sahnelenmesine kısa bir süre kala İstanbul Gazi-osmanpaşa Kaymakamlığı tarafından yasaklandı. ‘*Bêrû*’ İtalyan yazar Dario Fo tarafından yazılan tiyatro oyununun Kürtçe ismi. Teatra Jiyana Nû isimli tiyatro grubu yıllardır bu oyunu sahnelemekte. 2018 yılında bu oyun Moskova Tiyatro Festivali’nde en başarılı oyun olarak seçilmiş ve Teatra Jiyana Nû ödüllendirilmiş. ‘*Bêrû*’ İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin Kültürel Etkinlikler programında yer almaktaydı ve eğer yasaklanmasaydı, 106 yıllık İstanbul Şehir Tiyatrosu tarihinde sahnelenen ilk Kürtçe tiyatro oyunu olacaktı.¹⁸

01.08.2020: Türkçe dışında bir dil ile yazılan tezler ile ilgili kararı Yüksek Öğretim Kurulu’nun vereceği bahanesiyle, Dicle Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü Kürtçe tez yazmayı yasakladı. Dicle Üniversitesi yönetimi öğrencilerinden tezlerini Türkçe yazmalarını istedi.¹⁹

Çözüm Önerileri

Kürtçe dil ve eğitim alanlarının sorunları yukarıda içsel ve dışsal sorunlar olarak ikiye ayrılıp anlatıldığı gibi, bu sorunların çözümü ve Kürtçenin korunması ve geliştirilmesi için de meseleye iki ayrı yerden bakmak gerekir. Kürtçenin önündeki temel ve en büyük engel ve sorunların kaynağı devletin asimilasyoncu ve yok etme amacı güden bakış açısı ve özel politikalarıdır. Bu bakış açısı değişmeden ve temel insan hakları çerçevesinde Kürtçeye bir statü kazandırılmadan, Kürtlerin kendi aralarında yaptıkları çalışmalar ne kadar iyi dahi olsalar, bu çalışmaların bir ayağı her zaman havada kalacaktır. Devlet vatandaşlarına karşı sorumluluklarını bir an önce yerine getirmelidir. İnsan haklarına ilişkin imzaladığı uluslararası anlaşma ve beyannamelere koyduğu çekinceleri hemen kaldırmalıdır. İmzaladığı anlaşma ve beyannamelere göre hareket etmeli ve Türkiye’de yaşayan bütün vatandaşlar için eşit ve demokratik koşullar yaratmalıdır.

¹⁷ <http://www.rupelanu.com/li-balafirgeha-stenbole-36-ziman-u-80-zarav-hene-le-kurdi-tune-cima-9045h.htm>

¹⁸ <https://www.gazeteduvar.com.tr/beru-ya-ji-durutiya-dewlete-haber-1501772>

¹⁹ <https://www.rudaw.net/kurmanci/kurdistan/0108202015>

Şu an’a kadar uyguladığı asimilasyon politikalarından dolayı başta Kürt halkı olmak üzere, bütün diğer halklardan özür dilemeli. Yukarıda da belirtildiği üzere, şimdiye kadar Kürtçeye karşı ‘dil kırımı (linguicide)’ politikaları uyguladığı için, Kürtçe (ile) eğitim ve Kürtçe için bütün çalışma ve politikalarında pozitif ayrımcılık yapmalı, teşvik etmelidir. Bir an önce yasalar değiştirilmeli, huzurlu ve güvenli bir ortam oluşturulmalı ki devletin yıllardır sistematik bir şekilde Kürtçeye karşı yarattığı zihniyet değişsin, Kürtçeyi kriminalize eden ve yasaklayan politikalar son bulsun. Bu durum Kürtçeye karşı bir saygı ve sempati oluşturacaktır, Kürtçenin kullanımı ve Kürtçe ile eğitim için uygun bir iklim oluşacaktır ve Kürtçenin ve Kürtçeseverlerin içinde bulunduğu ‘tehlikeli durum’ tersyüz edilecektir.

Bu değişim ve dönüşüm yapılacağı zaman yıllarca Kürtçe üzerine çalışmalar yapan kişi ve kurumların tecrübelerinden faydalanılmalı ve bizatihi Kürtler ‘ne’yin ‘nasıl’ olacağına karar vermelidirler. Kürtler tarafından hazırlanan plan ve programların uygulanması için devlet başta fiziki ve ekonomik koşullar olmak üzere bütün sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Devletin yapması gereken siyasi reformların yanı sıra, Kürtler de her şeyden önce dillerini ulusal bir varlık olarak görmeli ve dillerini sahiplenmeyi ulusal bir görev olarak addetmelidirler. Dar ve partici, grupçu bir vizyon ve bakış açısıyla dile bakılmamalı ve Kürt siyasi alanının dile bakış açısı ve zihniyeti değişmelidir. Kürt kurum ve kuruluşları Kürtçenin desteklenmesi gerektiği fikriyatının halk arasında yayılması için kurum binaları içinde veya bazı merkezi il ve mahallelerde sıkışıp kalan çalışmalarını yaygınlaştırmalıdır.

Kürt dili ve eğitimi konusunda çalışmalar yürüten bütün kişi ve kurumların çalışmalarını koordine edecek bir çatı oluşumu, bir kurum, Kürt Dili Evi, kurulmalıdır. Bu kurumun çatısı altında bir an evvel kısa ve uzun vadeli planlar yapılmalı; Kürtlerin içinde bulunduğu özel durum, kültürleri, coğrafyaları, iklimleri, tarihleri, tecrübeleri ve mevcut imkanlarına göre yaygın bir eğitim modeli/sistemi oluşturulmalıdır.

Yaygın bir eğitim modelinin belirlenmesi ve güçlü bir planlamanın yapılması için, daha iyi bir durum tespiti ve asimilasyon düzeyinin daha net anlaşılması için şüphesiz çalıştay, seminer, tartışma, anket gibi alan çalışmaları yapılmalıdır. Böylelikle Kürtçe ile ilgili yapılan çalışmalar daha iyi okunabilecek ve daha büyük bir Hafıza Merkezi oluşmuş olacak. Yine her ne kadar Kürt halkının içinde bulunduğu durum kendine münhasır olsa ve dünyadaki diğer halkların durumlarına çok benzemese de, yeryüzündeki diğer ülke ve halkların dil ve eğitim konularında faydalanılabilecek birçok tecrübeleri olduğu unutulmamalıdır.

Başta çocuklar için olmak üzere, bugünkü yaşamın koşullarına uygun eğitsel materyaller hazırlanmalıdır. ‘Özgür Okullar’, ‘Eğitim Destek Evleri’, Zarokîstan, Cegerxwîn, Aram Tîgran ve Nûda akademileri gibi tecrübeler güçlendirilmeli ve Kürtlerin özgüçleri harekete geçirilmelidir. Var olan gücün arttırılması ve yapılan çalışmaların en kolay şekilde yaygınlaştırılması için Kürt basını ile güçlü bir ortaklaşmaya gidilmeli, basın çeviri dilinden kurtarılmalı, basının dili düzeltilmeli, çocuklara yönelik daha fazla çalışılmalı, vb.

Her ne kadar az ve eksik dahi olsalar, Türkiye’deki eğitim sisteminin içinde Kürtçe için iki alan açılmıştır. Birincisi, üniversitelerde açılan sınıflar ve bölümlerdir, ikincisi ise seçmeli Kürtçe dersidir. Bu kazanımlara ilgiyi ve seçmeli Kürtçe dersine katılımı arttırmak için kampanyalar ve bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Bu çalışmalara güçlü bir katılım sağlanabilirse, Kürtçe (ile) eğitim talebi yaygınlaşır ve devlet bu yoğun talepler sonrasında adım atmaya zorlanmış olur.

Sonuç

Elinizdeki bu rapor ile kısaca Kürt illerindeki Kürt dili ve eğitiminin durumu ile ilgili genel bir çerçeveye çizmek istedik. Bu çalışma için Kürt dili ve eğitimi aktör ve aktivistlerinin katıldığı iki odak grup toplantısını zemin aldık. İnternet ortamında yapılan toplantıların yanı sıra, yüzyüze yapılan görüşmeler ve alan araştırmaları da bu rapora kaynaklık ettiler. Eğitimin önemini, yerel ve uluslararası düzeyde bu alan ve bu alanla ilgili çalışmalara ithaf edilen önemi, bu alandaki temel sorunları, bu alanda çalışmalarını yürüten aktör ve aktivistlerin önündeki bariyerleri ve sorunları, genel çözüm önerilerini bazı örneklerle anlatmaya gayret ettik.

Bir dili koruyup geliştirmenin en kolay ve kesin yolu o dil ile yaygın eğitimin yapılmasıdır. Genel ve yaygın eğitim bir statü kazandırır. Bir şeyin bir statüsü var ise o şey ekonomik bir saha da oluşturur. Eğer bir şey geçim kaynağı olabiliyorsa, o şey daha güçlü bir şekilde sahiplenilir, korku ve endişe ortadan kalkar. Eğer bir alanda bir tehlike, bir korku kaynağı yok ise, kolektif sahiplenme daha fazla olur. Kolektif çalışmalar daha geniş bir bakış açısı yaratır ve bu geniş bakış açısıyla genel bir planlama ve program oluşturulur. Geniş kapsamlı programlar ve genel planlamalarla üzerinde ortaklaşılacak modern materyal ihtiyacı belirginleşir. Bu ihtiyaç bu alanlara gönül veren gayretkeşlerin geçmiş tecrübelerine yönelmesini sağlar. Bu yönelme ile geçmişteki deneyimler bir hafıza merkezinde toplanır, onlardan faydalanılır, kendini tanıma, kendini bilme gerçekleşir. Kendini tanıma ve kendini bilme, kendini sevme ve kendine inanmayı sağlar ki bu da kendine sahip çıkma isteğini harlar ve başarıyı yakın kılar. Bu da zaten bu olgulardan oluşacak olan halkanın/döngünün her iki ucunun birleşmesini sağlar: Egemenler ve yükümlüler/görevliler uluslararası anlaşma ve beyannamelerin mecburi destekçisi olurlar ve onları korurlar. Bu da zaten bu işin mihenk taşlarından, ‘statü’yü doğurur.

Web: www.torakurdi.org
E-mail: info@torakurdi.org